

Fél Edit: Kocs 1936-ban. Néprajzi-monografia.

Tanya, falu, mezőváros. I. (A Magyar Közigazgatástudományi Intézet támogatásával. Budapest. 1941. A Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem Magyarástudományi Intézetének kiadása. 228 o. 8 : 72 ábra, 4 tábla.)

(Könyvismertetés.)

A korszellem hozza magával, hogy újabban a tudomány is egységre, egyöntetűsége törekszik. Talán ép a mult század szabadelvű felfogása eredményezte a szinte túlzásba vesző aprólékos részletkutatásokat, a szaktudomány további alszakokra való darabolását. Mindez nehezebbé tette az egésznek világos megértését, a nagy összefüggések felfedezését. Az elaprózódás veszedelme az ép e korszak tetőpontján kialakult új tudományágot, a néprajzot fenyegethette leginkább. Így történhetett, hogy külön gyűjtötték és dolgozták fel nálunk a népdalok szövegét és külön a dallamukat.

Mindennek természetes visszahatása a mai egységre való törekvés és az új módszerek friss gyümölcse, a falu-monographia. A falunak, mint közösségnek egységes, minden megnyilvánulását magába fogadó leírása fejtett iskolát, mondhatnók: stylust feltételez, több kitűnő megfigyelőnek közös szellemben végzett tervszerű munkáját. Erről, sajnos, hazai viszonyaink közt mind- eddig nem lehetett szó. Inkább magánosan járó kutatók fogtak a falu közösségének egységes feldolgozásához és bocsátottak ki az utóbbi években kisebb-nagyobb monographiákat.

A falu monographiaszerű feldolgozása, de általában a közösség szellemének behatóbb vizsgálata azonban, különösen amíg még nincs kialakult iskolánk, nagy veszélyt rejteget magában: könnyen átsiklik a vizsgálat a kétségtelenül nehezebben megfogalmazható néprajz területéről a sociologia korszerű tájaira. A határt a kettő közt bizony nem egykönnyű megvonni. De az is igaz, hogy mégis csak van *classicus*nak nevezhető néprajz, melyet ugyan (— ép, mert túlságosan elmerült a régiségek, hagyományok, a ritka tények kutatásában —) a modernebb, a sociológiával kacérkodó módszerek megvetnek és lenéznek, mégis, ha csak módjuk van rá, maguk is szívesen ápolnak.

Mindezen falu monographiák közül messze kimagaslik *Fél Edit*nek Kocsról írt könyve.

A monographiaírás előbb vázolt nehézségei természetesen itt is felbukkannak, erről az előszóban a kitűnő szerző is megemlékezik. *Fél Edit* a modern néprajztudomány és sociologiai (*Thurnwald, Bach, Stavenhagen*, stb.) módszereivel igyekezett monographiáját felépíteni. A tárgyak és jelenségek tartalmi, formai elemeit, a jelenségek eredeti és újabb értelmét keresi, röviden szólva: a változás, az átalakulás tényét akarja feltárni. Kocs régi társadalmának vezető rétege jórészt a nemesi rendből került ki.

Idővel az elszegényedett, megcsappant erejű vezető nemesi elem szerepét a meggazdagodott nem nemes jobbágycsaládok, a gazdák vették át. Alsóbb réteghez tartoznak a zsellérek, mesteremberek, juhászok, stb. Mindezek foglalkozásukhoz, vagyoni helyzetükhöz mérten tovább rétegződnek. *Fél Edit* külön felvesz egy *közvetítő réteget* (tekintélyes múltú, de elszegényedett, hivattal vállaló családok), de ennek körülhatárolását nem érezzük egészen világosnak. Megemlíthetjük még itt, hogy az új sociológiai módszer első hazai kísérleténél valószínűleg alkalmasabb falu is lett volna, mint épen Kocs.

Kocs *lakosainak* túlnyomó része református, kevesebbje katolikus. A két felekezet ritkán házasodik össze, régebben még több más egyében is éles vonalat vont egymás közé a két felekezet. Érdekes, hogy a reformátusok ö-znek.

Nagyon alapos képet ad *Fél Edit* a kocsi lakóházról és melléképületekről, belső berendezésről, stb.: nem feledkezve meg az ezekkel kapcsolatos életmód leírásáról sem. A soros építkezést már egy 1746. évi rendelkezés előírja. A lakóépület a tüzelőberendezés alapján a két tagozatú kályhástűzhelyes, álfelnémet házak csoportjába tartozik. Érdekes az itt először közölt, sárból rakott, elmozdítható főzőalkalmatosság, a *kucik*. Kár, hogy kemencerajzokat a szerző nem közöl; itt különösen a ház falából kinyúló kemencék érdekeltek volna közelebről (Ismert dunántúli adatok: *Ethn.* 1936 : 199, *Népr. Ért.* 1938 : 25, *Dunántúli Szemle* 1940 : 285). Két zsellérházba a homlokfal felől van a bejárat, régebben állítólag ilyenek voltak a zsellérség házai, ebben azonban kételkedünk. Kétségtelen, hogy ezt az alaprajzot mutatják néhol a szőlőbeli hajlékok is (v. ö. *Népr. Ért.* 1938 : 23), ilyenkor azonban présházak lakóházzá való utólagos átalakításáról van szó.

Azt, hogy a lakásnál (mint másutt is) a hagyományos paraszti életmód és a polgárosodás bizonyos szintje párhuzamosan lép fel, más falukban is tapasztalhatjuk (pld. *Népr. Ért.* 1939 : 193 skv.). Itt inkább annak részletes megállapítása volna fontos, mi jellemző ép a kocsi helyi jelenségekre, mennyiben gyorsította vagy lassította a polgárosodás folyamatát a kocsi nemesi réteg elszegényesedése, a falunak valamely nagyobb várostól való távolsága, egyszóval a jellegzetesen helyi viszonyok, a történelmi folyamat.

A *földelosztásból* azt látjuk, hogy Kocs a jómódú községek közé tartozik, hisz 30 holdon felül 200, 20 holdon felül 300 gazdának van földje. Ez olyan tény, amit a sociológia irányában elhajló kutatásnak lépten-nyomon emlékezetben kell tartania. Részletes felvilágosítást kapunk a kocsi *mezőgazdaságról*. Szerzőnk megállapítása szerint a kocsi mezőgazdálkodás a Dunántúl nyugati részén és a Felföldön elterjedt rendszerbe tartozik, melynek főtermése a rozs. Ez a fejezet azonban még a classicus nép-

rajzhoz tartozik. A *gyógynövények* felsorolásánál szükséges lett volna a tudományos elnevezés is (pld. *világváltófű?*), a pusztá felsoroláson kívül a szokás, hiedelem elterjedésének foka, módja is (pld. kik alkalmazzák?):

Részletesen foglalkozik szerzőnk a koci *ruházkodással*, amikor négy nemzedék ruházatát leírja. Napjainkra a férfiak gatyaviselete kivételével egyetlen ősinék nevezhető darab sem maradt fenn. A ruházat elpolgáriasodott, ámbár még mindig kell valami sajátos vonásnak lenni a koci öltözetben, mert a koci embert, asszonyt a környék mégis megismeri a viseletéről, — írja *Fél Edit*. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy a felismerés az öltözéken kívül sok más egyeben is alapszik. Azt ugyan el kell fogadnunk, hogy mind kevesebb lesz az olyan ruha, mely viselőjének társadalmi állását, foglalkozását, stb. jelölné. Nem hiszünk azonban, hogy a ruházat, mint jel teljesen elhalványodnék; elég, ha a különböző pártállásokat kifejező színes ingekre gondolunk — a modern néprajzhoz ez szintén hozzátartozik.

Mind néprajzi, mind sociológiai szempontból szép fejezet a *táplálkozás leírása*. Jellemző, hogy a koci konyhán még sok hagyományos ételt találhatunk.

Külön fejezet szól a *házimunkáról, mesterkedésről*. A koci nép nem fűrő-faragó, barkácsoló természetű. Mesterséget általában a testi hibában szenvedők tanulnak. Az iparos osztály csak kevésbé emelkedik ki a zsellérek közül.

Szokások, hagyományok kiveszőfélben vannak. A szokások eddig a közösség megnyilatkozásai voltak; ami régebben közügy volt, az egyre hangsúlyozottabban magánüggé kezd válni. A falu — írja továbbá *Fél Edit* — a városi cultura láttán leveti hagyományait s új, tartalom nélküli polgári formulákat, polgári szokásokat honosít meg. Az utóbbi mondattal néprajzi irodalmunkban elég gyakran találkozunk. Kérdés azonban, hogy valóban ennyire egyszerű-e az egész átalakulási folyamat. Ilyenkor az az érzésünk, mintha kutatóink a változás időpontját kizárólag az utolsó félévszázadban állapítanák meg és az előtte eltelt néhány száz vagy akár néhány ezer évet valami változatlan, ősi, a nép szelleméből fakadt ösztönös állapotnak tekintenék. Pedig valószínű, hogy változás mindig volt és a merevnek gondolt hagyományok is állandóan alakultak, a korhoz idomultak. Azt, hogy a polgári formulák tartalmatlanok volnának, ily határozottan nem mernők állítani. Végeredményben ezt is a falu népe saját ábrázatára idomítja, ahogy népszokássá vált már a templomi esketés után a fényképészhez vonulni és ott az egész lakodalmi sereget lefényképeztetni. A készülő kép beállításának már megvannak a maga kialakult aeshetikai szabályai, így pld. mindenki szembenéz a géppel, egész alakot kívánnak, stb. (v. ö. *Népr. Ért.* 1939 : 191.) Csak ismételhetjük, hogy van egy classicus néprajz és ez minduntalan visszahívogatja a maga területére a még oly új

módszerekkel is dolgozó kutatót. Mert hiába írja szerzőnk a könyv címlapjára: „Kocs 1936-ban“, a könyv nagyobbik része mégis csak az elmúlt néprajzi jelenségekkel foglalkozik. Mintha még a modern sociológiai néprajzkutatót is jobban izgatná egy feledésbe ment hagyomány megtalálása és megfejítése, mint a mai élet nyers bemutatása minden problémáival egyetemben. Valószínűleg ezért külön csatoltatott a könyvhöz egy *Adattár*, nehogy a számtalan értékes régi adat az előadás menetébe belecsúszva teljesen elfödjön az 1936-os jelenségeket.

A könyv modern célkitűzéseit legszebben a *Család — faluszervezet — közigazgatás* c. fejezetben éri el. A polgárosodás hatására a család összetartó ereje fokozatosan gyengül. A lakosság külsőségeiben megnyilvánuló merev formákra, intézmények létrehozására törekszik. A társadalmi organismus egyre jobban hátrál a társadalmi organisatio elől. Az organisatio bekapcsolódik a lakosság életébe és annak szerves része lesz.

Az utóbbi kitűnő sociológiai fejezet mellett a népmeséket és sok egyébét tartalmazó *Adattár* vagy akár néhány szorosan vett néprajzi tárgyú fejezet különböző irányokat képvisel a könyvben és ez az egész monographia egységének kétségtelenül rovására megy, ha még oly nagy kitartással igyekezett is *Fél Edit* a jelenségeket közös nevezőre hozni. Mindezzel korántsem akarjuk kitűnő szerzőnket hibáztatni. A könyv szerkezete magán viseli a magyar néprajztudomány mostani állapotának sok bélyegét. Tudományunk főfogyatékosága a folytonosságnak, a tudomány szerves fejlődésének hiánya. Sociológiai szempontokból kezdjük vizsgálni a jelenségeket, mielőtt egy ilyen hazai iskola kialakulhatott volna, nem is szólva arról, hogy az előző néprajzi irányoknak sem volt elég alkalmuk a teljes kibontakozásra. Természetes, hogy ily körülmények közt még a felkészült kutató is tétovázó lesz, határozatlan a módszerekben. Ne feledjük azt se, hogy a külföldi minták jók lehetnek saját hazájukban, de nálunk még bizonyos átformálásra szorulnak. Különben úgy járunk, mint a hamarjában úri gunyába öltözött kispazdaember.

Mindennek ellenére jól van így, hogy *Fél Edit* ebben a formában írta meg Kocs monographiáját, mert ezzel friss, üde levegőt hozott az olykor-olykor megállapodni készülő hazai néprajztudományunkba. *Új szempontokat vetett fel, új módszerekkel kísérletezett* és ez a tudomány továbbvitelében talán mindennél fontosabb.

A könyvet kiegészíti *Nemeskéri János* alaposan megírt *anthropológiai fejezete* és *Manja János* Kocs zenei életét tárgyaló értekezése.

Dr. Vajkai Aurél.